

Mokumer én moslim

Amsterdammers en Rotterdammers van

GEORGE GROENEWOLD

Marokkaanse of Turkse afkomst over identiteit en godsdienst

Tweede generatie Turken en Marokkanen kunnen zich zowel Amsterdammer, Rotterdammer, Nederlander als moslim voelen. Een niet gering deel van de volwassen tweede generatie Turken en Marokkanen beleeft het geloof niet door te bidden en vindt dat godsdienst geen of slechts een beperkte rol zou moeten hebben in politiek en samenleving. Het gebruik van religieuze symbolen op scholen vinden velen acceptabel maar minder vaak vindt men dat islamitische vrouwen buitenshuis een hoofddoek moeten dragen.

Op basis van de gegevens van het TIES-onderzoek kan iets worden gezegd over de verbondenheid van de kinderen van Turkse en Marokkaanse immigranten in Nederland met de eigen groep en met andere groepen, en over de opvattingen over de rol van godsdienst.

In de afgelopen decennia is de diversiteit in Europese landen wat betreft taal, sociaal-politieke geschiedenis, cultuur, religieuze oriëntatie, normen en waarden verder toegenomen omdat immigranten, in het bijzonder uit Turkije en Marokko, hun sociaal-culturele erfgoed meenamen. Aan dat erfgoed ontleen mensen hun identiteit als lid van hun sociale groep. Onderdeel van dat erfgoed zijn op de islam gebaseerde leefregels. Vooral de groei in de afgelopen decennia van het aandeel moslims in de bevolkingssamenstelling van de meeste Europese landen is een nieuw verschijnsel in de geschiedenis van Europa.

Contact tussen inwoners van een land en nieuwkomers leidt er op termijn meestal toe dat de culturele oriëntaties, normen en waarden van beide partijen naar elkaar toegroeien. Dit acculturatieproces betekent niet dat verschillen tussen groepen in een samenleving verdwijnen, integendeel, zoals wordt beschreven in de klassieker 'Beyond the Melting Pot' van Glazer en Moynihan (1963). Verschillen in identiteiten en oriëntaties tussen groepen zullen blijven bestaan, zo ook in Nederland, mogelijk met periodieke strubbelingen en met verschuivingen in de sociaal-economische en politieke verhoudingen. Groepsvorming is onderdeel van samenleven, maar groepslidmaatschap wordt in de toekomst mogelijk minder door ethniciteit bepaald wegens integratie, assimilatie en vermenging door huwelijk. Individuen maken binnen groepen tijdens de levensloop en onder invloed van de context waarin ze leven keuzes waarbij fysieke, sociale en psychologische groeps grenzen kunnen worden overschreden. Hierdoor kunnen mensen zich met andere bestaande groepen gaan identificeren of er ontstaan 'nieuwe sociale groepen', waarbij het van Turkse of Marokkaanse afkomst zijn geen rol meer speelt. Om groepsprocessen en interacties (incl. integratie van allochtonen) te begrijpen moeten dus in het bijzonder individueel keuzegedrag en veranderingen daarin worden bestudeerd, alsmede de oorzaken van die veranderingen. De filosofische stroming die dit propageert is het methodologisch individualisme (Coleman) en die staat dus een levensloopbenadering voor.

Foto: www.swc.hu

Moslim én Mokumer?

Het acculturatieproces is nog niet zover voortgeschreden dat we op korte termijn krantenberichten kunnen verwachten die melden dat tijdens een treffen tussen Ajax en Feyenoord, Ajax-supporters van Turkse afkomst in de clinch zijn geraakt met Feyenoord-supporters van Turkse afkomst. Als toekomstverschijnsel mag dit echter niet op voorhand worden uitgesloten. Het TIES-onderzoek in Amsterdam en Rotterdam toont namelijk aan dat er binnen de tweede generatie Turken en Marokkanen grote groepen zijn die zich wel degelijk sterk verbonden voelen met andere identiteiten dan 'het van Marokkaanse of Turkse afkomst zijn' of 'het moslim zijn' (zie kader).

Bijna 80 procent van de tweede generatie voelt zich sterk verbonden met andere Turken of Marokkanen. Van de mensen van Turkse afkomst identificeert 14 procent zich sterk met Koerden en van de respondenten van Marokkaanse afkomst identificeert 55 procent zich met Berbers. Dat laatste reflecteert natuurlijk de afkomst van ouders in het land van herkomst. Ongeveer 20 procent van de Turken in Turkije is Koerd en ongeveer 40 procent van de bevolking in Marokko is Berber. Een vergelijkbaar hoog percentage (80 procent) autochtone jongeren (de vergelijkingsgroep) zegt zich sterk verbonden te voelen met het Nederlander zijn.

VERBONDENHEID

In het TIES-onderzoek werd onder meer aan respondenten gevraagd om aan te geven hoe sterk zij zich verbonden voelen met sociale groepen in de directe en wijerdere omgeving waarin ze wonen. De respondenten konden kiezen uit zes gradaties om de mate van verbondenheid aan te geven (helemaal niet, zeer zwak, zwak, gemiddeld, sterk, zeer sterk). In tabel 1 op de volgende pagina zijn de bevindingen samengevat door van slechts drie hoofdgradaties gebruik te maken, waarbij in de categorie 'zwak' ook respondenten zijn ondergebracht die zich helemaal niet verbonden voelen met een opgevoerde identiteit. Omdat verschillen tussen mannen en vrouwen in de tabellen erg klein zijn, is uitsplitsing naar geslacht achterwege gelaten.

Tabel 1. Zwakke en sterke gevoelens van verbondenheid van de 2^e generatie en de vergelijkingsgroep met verschillende sociale groepen, herkomst. (%)

		Tweede generatie		
		Turks	Marokkaans	Autochtonen
Turken / Marokkanen	Zwak	4,3	5,7	
	Gemiddeld	18,3	12,2	
	Sterk	77,4	82,0	
	Totaal	100,0	100,0	
Moslims / Christenen	Zwak	8,2	6,0	65,3
	Gemiddeld	12,0	9,5	13,3
	Sterk	79,8	84,6	21,4
	Totaal	100,0	100,0	100,0
Amsterdammers/ Rotterdammers	Zwak	10,9	7,3	14,4
	Gemiddeld	23,6	18,6	24,1
	Sterk	65,5	74,1	61,5
	Totaal	100,0	100,0	100,0
Nederlanders	Zwak	23,4	19,8	4,5
	Gemiddeld	37,6	35,0	15,5
	Sterk	38,9	45,1	80,0
	Totaal	100,0	100,0	100,0
Europeanen	Zwak	29,1	34,2	20,7
	Gemiddeld	34,6	29,8	33,5
	Sterk	36,3	36,0	45,8
	Totaal	100,0	100,0	100,0

Tabel 2. Verbondenheid met de islam en verbondenheid met de woonplaats (Panel A), en verbondenheid met Nederland (Panel B) van de 2^e generatie, naar herkomst. (%)

Panel A		Verbondenheid met islam			
		Zwak	Gemiddeld	Sterk	Totaal
<i>Verbondenheid met woonplaats</i>					
Turkse afkomst	Zwak	18,1	17,6	9,3	11,0
	Gemiddeld	27,4	29,4	22,2	23,5
	Sterk	54,5	52,9	68,5	65,4
	Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Procentuele verdeling onderzoeksgroep		9,2	11,5	79,3	100,0
Marokkaanse afkomst	Zwak	0,0	15,4	6,8	7,2
	Gemiddeld	12,5	38,5	15,4	17,4
	Sterk	87,5	46,2	77,8	75,4
	Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Procentuele verdeling onderzoeksgroep		6,3	11,3	82,5	100,0
Panel B		Verbondenheid met islam			
		Zwak	Gemiddeld	Sterk	Totaal
<i>Verbondenheid met woonplaats</i>					
Turkse afkomst	Zwak	18,2	23,5	24,8	24,1
	Gemiddeld	27,3	41,2	37,6	37,2
	Sterk	54,5	35,3	37,6	38,7
	Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Procentuele verdeling onderzoeksgroep		8,0	12,4	79,6	100,0
Marokkaanse afkomst	Zwak	11,1	15,4	21,6	20,3
	Gemiddeld	22,2	53,8	33,6	34,8
	Sterk	66,7	30,8	44,8	44,9
	Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Procentuele verdeling onderzoeksgroep		6,5	9,4	84,1	100,0

Tabel 3. Religieuze binding via opvoeding in de jeugd en binding ten tijde van het interview van de 2^e generatie en de vergelijkingsgroep, naar herkomst. (%)

Jeugd:		Tweede generatie		
		Turks	Marokkaans	Autochtonen
nee	nee	7,3	6,3	55,7
ja	ja	83,3	86,7	15,7
ja	nee	4,9	4,9	27,9
nee	ja	4,6	2,1	0,7
Totaal		100,0	100,0	100,0

Tabel 1 laat zien dat de verschillen tussen de tweede generatie Turken en Marokkanen en de autochtone jongeren eigenlijk het grootst zijn met betrekking tot gevoelens van verbondenheid met godsdienst. Ongeveer 80 procent van de tweede generatie identificeert zich sterk met de islam en slechts 21 procent van de autochtone jongeren heeft een vergelijkbaar gevoel ten aanzien van het christen zijn. Bij mannen van Nederlandse afkomst is dit percentage overigens lager dan bij vrouwen.

Ruim tweederde van de tweede generatie, het meest onder Marokkanen, voelt zich, afhankelijk van de woonplaats, sterk verbonden met het

Amsterdammer of Rotterdammer zijn. Het is natuurlijk maar net waarop de nadruk wordt gelegd bij het becoming commentariëren van het cijfermateriaal, want een op de vijf respondenten van de tweede generatie Turken en Marokkanen voelt geen of slechts een zwakke verbondenheid met het Nederlander zijn. Daarnaast geeft bijna de helft van de Marokkaanse tweede generatie aan zich sterk verbonden te voelen met anderen op grond van het Nederlanderschap, meer nog dan van de Turkse tweede generatie. Hoe verder van het bed verwijderd hoe minder de betrokkenheid is, wordt wel eens gezegd. Bijna de helft van de autochtone jongeren voelt zich sterk verbonden met het Europeaan zijn, van de tweede generatie Turken en Marokkanen is dat slechts een derde.

Uit het onderzoek blijkt dat een flink deel van de tweede generatie heel goed een sterk gevoel van verbondenheid met de islam weet te combineren met een sterk gevoel van verbondenheid met de woonplaats. Drie van de vier tweede generatie Marokkanen (77,8 procent) voelen zich sterk verbonden met de islam maar voelen ook een sterke band met de stad waarin ze wonen (tabel 2). Kort door de bocht komt dat erop neer dat de meeste jongeren van in het bijzonder de Marokkaanse tweede generatie zich zowel moslim als Amsterdammer voelen. Een sterke band met de islam blijkt best te combineren met een gemiddeld tot sterke verbondenheid met het gevoel Nederlander te zijn.

Godsdienst ja, maar....

Ongeveer 90 procent van de tweede generatie is moslim, zo blijkt uit het onderzoek, bij de Turken wat lager.

Tabel 3 laat zien dat meer dan 80 procent van de tweede generatie Turkse en Marokkaanse jongeren zowel tijdens hun opvoeding als nu een binding zegt te voelen met de islam. Onder de tweede generatie is het verlies aan binding met de islam tijdens de levensloop niet groot, zo blijkt uit de tabel, bij de Turkse tweede generatie bijvoorbeeld slechts vijf procent. Bij één groep is de binding met de islam pas op wat latere leeftijd ontstaan. Zoals verwacht, ziet de procentuele verdeling onder de autochtone jongeren er anders uit. Ongeveer 56 procent van de autochtone jongeren is zonder binding met een godsdienst opgevoed en heeft die binding ook nu niet. Ruim een kwart (27,9 procent) van de autochtone jongeren heeft weliswaar een religieus geïnspireerde opvoeding gehad, maar voelt er nu geen binding meer mee.

Maar betekent dit ook dat er vergelijkbare verschillen zijn ten aanzien van beleving en opvattingen over de rol van godsdienst in de samenleving? De helft van de tweede generatie bezoekt nooit of zelden een moskee en ongeveer 40 procent van de tweede generatie Turken en 25 procent van de tweede generatie Marokkanen geeft aan nooit te bidden, waarbij er geen verschil is tussen mannen en vrouwen. Die percentages zijn opmerkelijk omdat op vragen over bidden (een van de vijf zuilen van de islam) vaak sociaal wenselijke antwoorden worden gegeven. Het is dus nog maar de vraag of imams in Nederland in de toekomst beter in staat blijken

Foto: Wim de Jonge

om volgelingen te inspireren dan pastoors, dominees en rabbijnen.

Tabel 4 laat de opvattingen zien die de tweede generatie heeft over de rol van godsdienst in de samenleving. De tweede generatie Turken, de tweede generatie Marokkanen en de autochtone jongeren denken niet zo heel verschillend over de rol van de godsdienst in de samenleving, zo blijkt uit de tabel. Wel nemen de autochtonen in ruimere mate een uitgesproken positie in. Verschillen tussen mannen en vrouwen zijn in de tabel achterwege gelaten omdat die heel klein zijn. Godsdienst wordt in alle drie de groepen door de meeste mensen gezien als een zaak tussen het individu en god. De ontkerkelijking onder christenen in aanmerking nemende is het niet verwonderlijk dat de meeste autochtone jongeren vinden dat godsdienst eigenlijk niet vertegenwoordigd zou moeten zijn in de politiek en het openbare leven. Onder de tweede generatie Turken en Marokkanen zijn de meningen daarover echter nogal verdeeld. Veel van hen vinden het moeilijk om een keuze te maken of willen die keuze niet echt kenbaar maken. Wat meer duidelijkheid wordt geboden als het gaat om een mening over de autoriteit die religie zou moeten hebben in de politieke besluitvorming. In alle groepen vindt de meerderheid dat van godsdienst geen politieke autoriteit mag uitgaan, maar van de tweede generatie Turken en Marokkanen wil of kan ongeveer een derde toch geen duidelijke opvatting kenbaar maken. Alle drie de groepen zijn het er goeddeels over eens dat er op scholen eigenlijk geen verbod op het voeren van religieuze symbolen en tekens mag zijn. De tweede generatie jongeren zijn echter nogal verdeeld over de opvatting dat moslima's buitenshuis hoofddoeken zouden moeten dragen. Vooral veel tweede generatie Marokkanen (30,1 procent) zijn het daarmee eens. Opvallend is dat van de autochtone jongeren die in dezelfde wijken wonen als de tweede generatie jongeren, een op de vijf ook die opvatting deelt en dat bijna een kwart daarover geen duidelijk standpunt lijkt te hebben.

LITERATUUR

- Barth, F. (1969), *Ethnic groups and boundaries. The social organisation of culture differences*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Coleman, J. (1990), *Foundations of social theory*. Cambridge: Belknap Press.
- Glazer, N. and D.P. Moynihan (1963), *Beyond the melting pot*. Cambridge: MIT Press.

Drs. W.G.F. Groenewold, NIDI;

e-mail: groenewold@nidi.nl

Tabel 4. Opvattingen over de rol van religie en gebruik van religieuze symbolen, van de 2e generatie en de vergelijkingsgroep naar herkomst. (%)

	a. Religie zou een privé- aangelegenheid moeten zijn tussen het individu en God			
	Eens	Middenpositie	Oneens	Totaal
Turkse 2 ^e generatie	79,5	13,2	7,3	100,0
Marokkaanse 2 ^e generatie	75,4	15,1	9,5	100,0
Autochtonen	76,7	14,1	9,2	100,0
	b. Religie moet vertegenwoordigd zijn in politiek en samenleving, evenals andere levensbeschouwelijke and politieke opvattingen			
	Eens	Middenpositie	Oneens	Totaal
Turkse 2 ^e generatie	25,2	34,4	40,4	100,0
Marokkaanse 2 ^e generatie	28,7	36,3	35,0	100,0
Autochtonen	16,6	23,0	60,4	100,0
	c. Religie zou de enige en de beslissende autoriteit in de politiek moeten zijn			
	Eens	Middenpositie	Oneens	Totaal
Turkse 2 ^e generatie	12,5	31,1	56,4	100,0
Marokkaanse 2 ^e generatie	11,6	30,1	58,3	100,0
Autochtonen	1,0	6,1	92,9	100,0
	d. Alle religieuze symbolen en tekens zouden op school verboden moeten worden			
	Eens	Middenpositie	Oneens	Totaal
Turkse 2 ^e generatie	15,2	23,0	61,8	100,0
Marokkaanse 2 ^e generatie	9,6	17,1	73,3	100,0
Autochtonen	12,1	18,5	69,4	100,0
	e. Islamitische vrouwen zouden buitenshuis hoofddoeken of iets dergelijks moeten dragen			
	Eens	Middenpositie	Oneens	Totaal
Turkse 2 ^e generatie	20,8	35,6	43,6	100,0
Marokkaanse 2 ^e generatie	30,1	36,3	33,6	100,0
Autochtonen	17,7	22,2	60,1	100,0